

UDK:371.03.1

Baxora XODJAYOROVA,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi, PhD
Fazilat KUCHKAROVA,
Zarmed Universiteti (Samarqand kampusi) dotsenti, PhD
E-mail:baxora@gmail.com

JTSBMQTMOI dotsenti S.Yaxyoyeva taqrizi asosida

TA'LIM VOSITASI ASOSIDA TALABALARNING MULOQOTLARINI RIVOJLANTIRISH

Аннотация

Maqolada zamonaviy talablar asosida zamonaviy axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muammolari bo'yicha ta'lim vositalaridan foydalanish orqali talabalarning muloqot jarayonlarini faollashtirish masalasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, axborot texnologiyalari, interfaol metod, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

РАЗВИТИЕ СТУДЕНЧЕСКИХ КОММУНИКАЦИЙ НА ОСНОВЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ

Аннотация

В статье представлены проблемы использования информационно-коммуникационных технологий в подготовке педагогов, а также вопросы изготовления электронных учебников и виртуальных стендов по общетехническим дисциплинам.

Ключевые слова: коммуникация, информационные технологии, интерактивный метод, информационно-коммуникационные технологии.

DEVELOPING STUDENT COMMUNICATIONS BASED ON EDUCATIONAL MEDIA

Annotation

The article presents the problems of using information and communication technologies in the training of teachers, as well as the issues of making electronic textbooks and virtual stands for general technical disciplines.

Key words: communication, information technologies, interactive methods, information and communication technologies.

Kirish. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'z nutq va ma'ruzalarida alohida ta'kidlaydilar. Bugungi shiddatkor hayot odamlar bilan bemaol muloqot qila oladigan, yaxshini yomondan ajrata oladigan, hayotning pastu - baland ko'chalarida aql - zakovat bilan to'g'ri yo'lni topishga qodir bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirishni talab qilmoqda.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqib, talabalarni muloqot texnikasini rivojlantirish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Shaxsning yetukligi uning o'z o'ziga va boshqalarga, tabiat va jamiyatga oqilona munosabatida, muloqotida namoyon bo'ladi.

Insonning tani uchun salomatligi qanchalik zarur bo'lsa, uning ruhiyati, qalbi uchun esa ezgulik, oqilonalik, axloq – odoblilik, muloqotga kirishuvchilik shunchalik muhimdir. Inson aqlan va axloqan tobora boyib o'z oldiga oliyjanob maqsadlar qo'ya oladi. Shaxs muloqotda kamol topadi va kasbiy mahoratni ham egallaydi. Shu jihatdan olganda ta'lim-tarbiya jarayonida ko'rish, eshitish sezgilari, idroklari xamda turli ruhiy jarayonlar: xotira, tasavvur, tafakkur, xayolni talab qiladigan ko'nikma-malakalarni shakllantiradigan usul va metodlardan foydalanish o'rinnidir. Bundan o'quvchi ta'lim-tarbiya jarayonida ishtirok etib, axloqiy tushunchalar-bilim va ko'nikmalarni hosil qiladi, natijada u ta'lim-tarbiya jarayonining kuzatuvchisi emas, balki uning faol ishtirokchisiga aylanadi. Shunday ekan axborotlar shiddati va yangiliklar oqimi tobora kundalik hayotimizning ajralmas bo'lagiga aylanib bormoqda. Bu esa o'z o'rnida har bir shaxsdan fikriy yetuklikni, to'g'ri mushohada yurita olishni, axborotdan foydalanish madaniyatini shakllantirishni taqozo etadi. Ayniqsa bu jarayon jamiyatning sezilarli qismini

tashkil etuvchi yoshlar ongi va shu o'rinda keskin burilishlar, yangicha qarashlarni vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili. Ta'lim mazmunini takomillashtirish, integratsiyalash, axborot texnologiyalariga asoslanilgan ta'limni tashkil etish esa ana shunday tezkor davr taqozosidir. Sog'lom fikr yurituvchi va ma'naviy jihatdan mukammal, aqlan yetuk, fikran teran, rivojlangan shaxsni tarbiyalash ta'limda yosh xususiyatlariga e'tiborli bo'lish, o'qitishda ta'limning barcha bo'g'inlar aro aloqadorligini ta'min etish va shaxs ongi, tafakkurida yangicha g'oya, tasavvurlarni shakllanishiga imkon beruvchi zamonaviy faol usullardan foydalanishni talab etadi. Oliy ta'limdagi ijtimoiy, gumanitar fanlar doirasida ta'limni noan'anaviy usullarini qo'llanilishi talaba yoshlarni ijodiy tafakkurini shakllanishida, muloqot imkonini kengayishida, voqea-hodisalarga nisbatan baholashlari va qarashlarini shakllanishida va yana shuningdek, dars jarayonida vujudga kelgan qizg'in munozara va mantiqiy yechimlarni bevosita ishtirokchisi sifatida o'z faoliyatidan psixologik qoniqish hissini vujudga kelishida muhim ahamiyatga ega. [1,9bb]

Tahlil va natijalar. Zero, qanchalik ta'lim jarayonidagi berilyotgan yangi ma'lumotlar talabadagi mavjud tasavvurlar va tajribalarga uyg'unlashgan bo'lsa, uni idrok etish, bilish jarayonlari orqali tahlil qilish va baholash faollashadi. 1-2-kurs talabalarida abstrakt tafakkur, mantiqiy fikrlash, tanqidiy baholash, qiyoslab tahlil qilish imkonini yanada takomillashishida "Muammoli o'qitish", "Aqliy hujum", "Individual o'qitish" kabi turli subyektiv faollikni talab etuvchi usullar orqali ta'limni tashkil etilishi yuqori samarali ahamiyatga ega. Shuningdek, ta'limni eng so'nggi internet xabarlaridan foydalanilgan va turli slaydlar ko'rinishida tashkil etilishi talabalarda ijodiy tafakkurni, ichki faollikni,

erkin muloqotga kirishish, o'z xulqini boshqarish imkonini shakllantiribgina qolmay, muloqot madaniyati va saviyasini o'zlashtirishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shaxs ma'naviyati, ruhiy olami ko'rinishlari uning muloqoti orqali namoyon bo'ladi. Sir emaski, bugungi kunda yoshlarni muloqot saviyasi, madaniyati, muloqot orqali hissiy holatlarini bayon eta olish imkoniyatida qo'pol nuqsonlar ko'zga tashlanadi. Bu muammo yechimi esa ularni ta'lim jarayonida o'z ustida ishlashlarini tashkil etish, o'zga shaxslarni va o'zini o'zgaralar qarashlari (refleksiya) bilan baholay olishlarini yuzaga keltirish orqali hal etish mumkin. Bu esa keng dunyoqarashni, boy ma'lumotlar zaxirasini, turli axborotlar tizimidan foydalana olishlarini taqozo etadi. Bundan tashqari ta'limda individual xususiyatlarni e'tiborga olgan holda va ichki imkoniyatlarga ko'ra turli usullarni qo'llanilishi, talabalarni turli vaziyatlarda faollik ko'rsatishlarini talab etilishi ulardagi ochilmay qolgan imkoniyatlarni, zabt etilmagan yangi qirralarni kashf etilishiga turtki bo'ladi. Mana shunday shaxs bilish jarayonlarini o'zaro uyg'unligini, va faolligini talab etadigan usullardan biri bo'lgan «Aqliy hujum» usuli mantiqiy fikrlashni, xotira, diqqat, idrok, xayol, nutq jarayonlari uzviylikini, tafakkur tezligi va nutqiy mahoratni mukammal darajasini namoyon etishni talab qiladi. Bundan tashqari hal etilayotgan muammo yechimiga qadar turli yondashishlar, ta'riflar keng qamrovli fikr yuritishga, o'z aqliy salohiyatini qay darajada ekanligini baholay olishga sharoit yaratadi. Psixologik nuqtai nazardan, shaxs o'z qobiliyatlarini va imkonlarini qay darajada adekvat baholay olishi uni jamiyatda faollik ko'rsatishiga, shaxslararo munosabatlar tizimiga oson kirisha olishiga, ichki salohiyatidan oqilona, samarali foydalana olishiga zamin yaratadi. Bundan tashqari bir xillikka yo'g'rilgan ta'lim mazmuni shaxs xotirasida kam qo'zg'olishlar hosil qiladi, tasavvurlar tizimida assosiativ bog'lanishlar uzviylik faol bo'lmaydi. Ta'limdagi ma'lumotlar tizimi qanchalik yangi bo'lib, innovasion texnologiyalar asosida yoritilgan tarzda uzatilsa o'zlashtirish jarayonida sifat darajasini oshishiga olib keladi. Ta'limda iloji boricha vizual vositalar, slaydlar asosida o'qitishni tashkil etilishi aniq, mavhumliklarsiz, mavjud bilimlar bilan bog'langan mustahkam tasavvurlar tizimida o'rin olgan tushunchalarni hosil bo'lishiga olib keladi. Interfaol usullardan ta'lim jarayonida samarali foydalanish ham shaxs faolligini ta'minlovchi, o'ziga nisbatan talabchanlikni oshiruvchi, bevosita o'zini vaziyatni faol ishtirokchisi sifatida erkin idrok qilishiga, mavjud nuqson va kamchiliklarini to'g'rilashiga ta'sir etuvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Bunda esa ta'limni multimedia ko'rinishida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ta'limda qanchalik murakkab bilish jarayonlarini ishtiroki talab etilishiga erishilsa, talaba shaxsini yashirin bo'lgan ichki imkoniyatlari, qobiliyat qirralari namoyon bo'ladi. Bevosita ta'lim jarayonida talaba o'zi ham ta'lim mazmunini yorituvchi sifatida faollik ko'rsatishi, muammoni ifodalashda izlanishi o'zlashtirish darajasini yuqori saviyaga ko'tarilishiga olib keladi.

Bunda esa ta'limni multimedia ko'rinishida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ta'limda qanchalik murakkab bilish jarayonlarini ishtiroki talab etilishiga erishilsa, talaba shaxsini yashirin bo'lgan ichki imkoniyatlari, qobiliyat qirralari namoyon bo'ladi. Bevosita ta'lim jarayonida talaba o'zi ham ta'lim mazmunini yorituvchi sifatida faollik ko'rsatishi, muammoni ifodalashda izlanishi o'zlashtirish darajasini yuqori saviyaga ko'tarilishiga olib keladi.

Talaba shaxsini barkamol ma'naviyruhiy olami mukammaliligini, teran intellektual salohiyatini shakllantirish, yetuk kamolot egasi qilib tarbiyalash avvalo ta'lim jarayonida belgilanadigan aniq maqsadlar bilan baholanadi [3,93b].

Taraqqiyot sari yuz tutib borayotgan bugungi axborotlar asri ertangi kun yoshlaridan turli muammoli vaziyatlarda o'zini-o'zi to'g'ri baholay oladigan, mustaqil fikriga ega bo'lgan, aqliy va ruhiy imkoniyatlaridan yuksak sa'y-harakatlar yo'lida foydalana oladigan ijobiy xususiyatlar sohibi bo'lishni taqozo etmoqda. Bu esa to'g'ri tashkil etilgan ta'sirchan, innovasion ta'lim hamda o'qitish jarayonida tarkib topib boradigan insoniy sifatlar, axloqiy xususiyatlar, ko'nikmaga aylanib boradigan ijodiy faollik darajasi bilan belgilanadi. Yuqoridagi metodlardan to'g'ri va unumli foydalanish o'qituvchining malaka, mahorat, ijodkorligi,

izlanuvchanligiga bog'liq bo'ladi. Mana shunday shaxs bilish jarayonlarini o'zaro uyg'unligini, va faolligini talab etadigan usullardan biri bo'lgan «Aqliy hujum» usuli mantiqiy fikrlashni, xotira, diqqat, idrok, xayol, nutq jarayonlari darajasini namoyon etishni talab qiladi. Bundan tashqari hal etilayotgan muammo yechimiga qadar turli yondashishlar, ta'riflar keng qamrovli fikr yuritishga, o'z aqliy salohiyatini qay darajada ekanligini baholay olishga sharoit yaratadi. Psixologik nuqtai nazardan, shaxs o'z qobiliyatlarini va imkonlarini qay darajada adekvat baholay olishi uni jamiyatda faollik ko'rsatishiga, shaxslararo munosabatlar tizimiga oson kirisha olishiga, ichki salohiyatidan oqilona, samarali foydalana olishiga zamin yaratadi. Bundan tashqari bir xillikka yo'g'rilgan ta'lim mazmuni shaxs xotirasida kam qo'zg'olishlar hosil qiladi, tasavvurlar tizimida assosiativ bog'lanishlar uzviylik faol bo'lmaydi. Ta'limdagi ma'lumotlar tizimi qanchalik yangi bo'lib, innovasion texnologiyalar asosida yoritilgan tarzda uzatilsa o'zlashtirish jarayonida sifat darajasini oshishiga olib keladi. Ta'limda iloji boricha vizual vositalar, slaydlar asosida o'qitishni tashkil etilishi aniq, mavhumliklarsiz, mavjud bilimlar bilan bog'langan mustahkam tasavvurlar tizimida o'rin olgan tushunchalarni hosil bo'lishiga olib keladi. - Interfaol usullardan ta'lim jarayonida samarali foydalanish ham shaxs faolligini ta'minlovchi, o'ziga nisbatan talabchanlikni oshiruvchi, bevosita o'zini vaziyatni faol ishtirokchisi sifatida erkin idrok qilishiga, mavjud nuqson va kamchiliklarini to'g'rilashiga ta'sir etuvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Bunda esa ta'limni multimedia ko'rinishida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ta'limda qanchalik murakkab bilish jarayonlarini ishtiroki talab etilishiga erishilsa, talaba shaxsini yashirin bo'lgan ichki imkoniyatlari, qobiliyat qirralari namoyon bo'ladi. Bevosita ta'lim jarayonida talaba o'zi ham ta'lim mazmunini yorituvchi sifatida faollik ko'rsatishi, muammoni ifodalashda izlanishi o'zlashtirish darajasini yuqori saviyaga ko'tarilishiga olib keladi.

Talabalarni muloqotlarini faollashtirishga tayyorlashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishda quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni belgilab beradi. - Jumladan;

- Jahon andozalarga asoslangan kommunikativ texnologiyalarni takomillashtirish;
 - talabalar muloqotlarini faollashtirishda milliy va ilg'or xorijiy tajribaning o'zaro uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan didaktik ta'minotini ishlab chiqish;
 - muloqot jarayonida yuzaga keladigan manipulyativ xulq-atvorni bartaraf etishning profilaktik texnologiyalarini takomillashtirish;
 - talabalarni samarali muloqot texnologiyasi va texnikasiga tayyorlashning mezonlari hamda verbal va noverbal muloqot vositalarining axloqiy-estetik xususiyatlarini aniqlash;
 - talabalarni samarali muloqotga tayyorlashning aniq maqsadga yo'nal-tirilgan lokal moduli texnologiyasini ishlab chiqish;
 - talabalarni muloqot texnologiyasi va texnikasiga tayyorlash modelini ishlab chiqish va uning tashkiliy-texnologik va natijaviy-reflektiv komponentlarini takomillashtirish;
 - talabalarni muloqot texnologiyasi va texnikasiga tayyorlashda auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarning aksiologik va akmeologik imkoniyatlarini ochib berish;
 - talabalarni muloqotga tayyorlashga doir ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.
- Talabalaridagi kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida interfaol ta'lim jarayoni ahamiyatli sanaladi. Interfaol ta'lim ta'lim oluvchini bilish faoliyatini Faollashtirish ehtiyojlaridan kelib chiqib, o'quv jarayonini

o'zaro hamkorlik asosida tashkil etilgan "subyekt subyekt" munosabatlariga asoslangan o'qitish metodlari tizimidir. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash va milliy innovasion vva undagi o'qitish jarayonini takomillashtirish maqsadida rivojlangan davlatlarning ta'lim sohasidagi islohotlari tahlil qilinib, shunga ko'ra ta'lim tizimini modernizatsiyalash uning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilib olib borildi. Dunyo ta'limi oldida turgan global vazifalarning hal qilinishida yechimini kutayotgan muammolar: oliy ta'lim tizimining tahlili, vazifalari, maqsadlarini o'rganish va kerakli tavsiyalar yaratishga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim sohasi bilan shug'ullanuvchi barcha muassasalarning hozirgi kundagi asosiy vazifalari ta'limni tashkil etish, uning sifatini yuqori darajaga ko'tarish, boshqarish, moliyalashtirish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish kabi masalalarning hal qilinishiga qaratilgan.

Oliy ta'limni isloh qilish muammolarining tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimi alohida tarmoq sifatida e'tirof etilmoqda. Natijada turli konsepsiya va qarashlar kelib chiqmoqda, masalan yirik oliy ta'lim muassasalarining o'rtacharoqlariga nisbatan munosabati, ta'limga bo'lgan tarmoqlarning munosabatlari, hududiy ta'lim muassasalarining o'zlariga haqidagi yuqori fikrlari kabi ziddiyatlar mavjud. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash ijtimoiy, iqtisodiy muammolardan ajralgan holda, tarmoq muammo sifatida qaralmasligi lozim. Ta'lim sohasida hozircha o'z yechimini topmagan muammolardan biri ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va boshqaruv tizimi tomonidan oliy ta'lim muassasalarining ba'zi mutaxassisliklar bo'yicha yetarli darajada kadrlar tayyorlab berayotganiga qaramay, hozirga qadar ushbu mutaxassislarga nisbatan ish beruvchilar tomonidan talabning yuqori ekanidir. Tahliliy materiallarga tayanib shuni ta'kidlash joizki, zamonaviy oliy ta'lim tizimi yoshlarni mafkuraviy tarbiyalashga, ta'lim mazmunini va tashkiliy tuzilishini takomillashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Yetuk

mutaxassisni ta'lim muassasalari tarbiyalab bera olmaydi, yetuk mutaxassis darajasiga erishish uchun bitiruvchi ma'lum amaliyot davri va sinov bosqichlarini o'tashi zarur. Bu o'rinda oliy ta'lim muassasalarida o'qish davridayoq mehnat faoliyatini boshlab yuborgan tahsil oluvchilarni alohida hisobga olish kerak, chunki ular har xil davlat va nodavlat tashkilotlarida ishlab, amaliyotdagi faoliyatini o'quv dasturlari bilan solishtirish imkoniyatiga egadir, natijada tahsil oluvchi o'qitilayotgan fanlar majmuasidan, fan dasturlaridan ayrim hollarda qoniqish hosil qilmaydi va dasturlarga o'zgartirishlar kiritish kerak deb hisoblaydi. Bu esa, o'z navbatida oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilariga noqulayliklar tug'dirishi ham mumkin, chunki erkin bozor munosabatlari davrida har xil mulkchilikka ega bo'lgan korxonalarining o'z qiziqishlaridan kelib chiqib olib borayotgan faoliyat doirasini fan dasturlarida qamrab olish qiyin va maqsadga muvofiq emas. Shu bilan birga, ta'lim tizimini takomillashtirish ta'limning uzviyligini hisobga olgan holda ya'ni, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasasi, umumiy axborot vositalari, masofaviy ta'lim olishni ham nazarda tutib, bir butun shaklda taraqqiy ettirilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda ta'lim muassasalarda faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglar oldiga talaba - yoshlarni ma'naviy dunyosini boyitish, ularning ongiga milliy g'oya asoslarini singdirish, vatanparvarlik hissini tarbiyalash, o'tmish va buyuk kelajak haqida fikrlash, u bilan faxrlanish hissini, yangicha tafakkurni shakllantirish bilan birgalikda ularni faol, zamonaviy muloqot madaniyatiga o'rgatish vazifasi turganligini va kasb ta'limi islohotlarini amalga oshirishda bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini oshirishda muloqotning samarali yo'llarini ishlab chiqish va ta'lim-tarbiya jarayonida mahorat bilan qo'llay olish har bir oliy ta'lim pedagoglarining oldiga qo'ygan buyuk maqsadiga aylanishi zarur.

ADABIYOTLAR

1. E. G'oziyev Muloqot psixologiyasi. T.: Universitet, 2000 y
2. B. Xusanov, V. G'ulomov Muomala madaniyati Darslik – T.: "Iqtisod – Moliya" 2009 yil
3. O.Po'latova "The Peculiarity of Communication in Human Relations". Eastern European Scientific Journal. Ausgabe 02/2020 92-94 betlar
4. Мухитдинова Ф. Новый этап реформирования подготовки юридических кадров. Review of law sciences 2 (1), 2017
5. Идеи и учения к концепции духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения в Узбекистане ФА Мухитдинова, СС Агзамходжаева Евразийский союз ученых, 2019
6. Проблемы власти и управления в трудах восточных мыслителей ФА Мухитдинова, ХМ Мухаммедов Высшая школа, 35-38, 2015 Д
7. 4. www.auris-verlag.de